

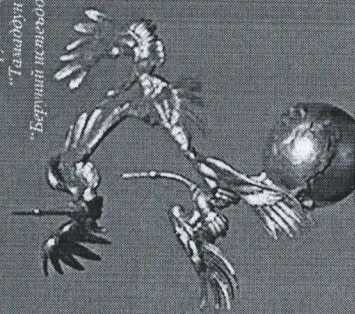
Қадрин билмок учун Ваганинг,
Ўзга юртга боришим шартми?
Қиз бўлсам-да, асрай деб уни,
Улғайтирдим калбимда аҳлни.

Нозіккіна елқаларымда
Кўтараман Ваган юкини,
Соғинаман юриб бағрида
Ва севаман гуддай тўқиліб.

Мен бошқача атайман уни,
Меҳр — товонимдан бошгача.
Юрсам оёғимдан ўт чиқар,
Тафтим кўчар туяроқ, тошгача.

Йўқ, керакмас соғинмоқ учун,
Инсон ўзга юртга бориши,
Ватан десам, ўзимга аён —
Чап кўксимнинг титраб оғриши.

Салиха АХМЕДОВА,
Беруний туманидаги 21-мактаб ўқувчиси.
"Тамaddon тур", "Зурна ва қоллоқ ойнаган"
"Беруний ислоҳдогари" адабий тўғрали илҳом

Har qanday
taraqqiyotning
asosi fandır

Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnal (24) ISSN 2181-8258

2020-yil, 1-son

2020 жыл – Мем,
мәңгілік ел бағдары
негізіндгілігіне түсініктілігіне

TAMADDUNURI

Илмий, ижтимоий-фалсафий,
маданий-маърифий,
адабий-бадний журнал
Икки ойда бир марта чиқади

МУАССИС:

Қорақалпоғистон Республикаси
Беруний тумани ҳокимлиги

ҲАМКОРЛАРИМИЗ:

ЎзРФА Қорақалпоғистон бўлими
Хоразм Маъмун академияси

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:

Сирожиiddин САЙИИД
Муҳаммад АЛИ
Кенгесбой КАРИМОВ
Иқбол МИРЗО
Гулистон МАТЌУБОВА
Қурбон ШОНИЁЗОВ
Аҳмад ОҚНАЗАРОВ
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ
Муротбой ЖУМАНОВ

БОШ МУҲАРРИР:

Мунаввара ҚУРБОНБОЕВА

БЎЛИМ МУҲАРРИРИ:

Анвар АЛЛАМБЕРГЕНОВ

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Акмал САИДОВ
Нағмет АИМБЕТОВ
Ғайратдин ХЎЖАНИЁЗОВ
Қахрамон ҚУРОНБОЕВ
Шорустам ШОМУСАРОВ
Каримбой ҚУРОМБОЕВ
Зарифбой ДЎСИМОВ
Олмос УЛВИЙ
Ваҳоб РАҲМОНОВ
Бахтиёр КАРИМОВ
Алима БЕРДИМУРОВА
Марат НИЁЗИМБЕТОВ
Неъмат ПОЛВОНОВ
Яхшибека АБДУЛЛАЕВА
Машариб АБДУЛЛАЕВ
Ўқтам МАВЛОНОВ
Муҳаммадшариф ХЎЖАНИЁЗОВ
Қозокбой ЙЎЛДОШЕВ
Норбек ТАЙЛАКОВ
Сафо МАТЖОНОВ
Усербой АЛЕУВ
Мэлс ҚОБУЛОВ
Дониёр ҲОЖИЕВ
Бозорбой ОРАЗАЛИЕВ

Рассом: Алибек АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи-беговчи:

Ғиёсиддин ЎНАРОВ

Техник муҳаррир:

Улуғбек САИДОВ

Ушбу сон "Тамаддун нури" журнали
тахририятининг компютерида
саҳифаланди.

Журнал ОАК эътироф этган
нашрларнинг 07.00.00 "Тарих",
09.00.00 "Фалсафа", 10.00.00
"Филология" ихтисослиги бўйича
рўйхатида киритилган.

МУНДАРИЖА

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СОЛНОМАСИДАН

Атабек САПАРБАЕВ. Янги Ўзбекистон истиқболи акс этган дастур. 2

ТАРАҚҚИЁТ КАФОЛАТЛАРИ

Фурқат ПРИМОВ. Бюджет сиёсати ислохотлари халқ манфаатлари хизматида. 3

ҲУҚУҚИЙ ТАРҒИБОТ

Айбек КАМАЛОВ. Аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини оширишда давлат органларининг ўрни. 6

Рустам КУРБАНБАЕВ. Мурожаатларни қўриб чиқиш қонуний кафолатланган. 10

МАЪНАВИЯТИМИЗ САРЧАШМАЛАРИ

Мунаввара ЮСУПОВА. Китоб – доимий ҳамроҳим. 8

БЕРУНИЙШУНОСЛИК

Ҳамидулла ҲАСАНОВ. Берунийнинг дунё харитаси. 13

Асрор НИЗОМОВ. Беруний денгиз трансгрессияси ва регрессияси ҳақида. 16

ТАРИХ

Орзиёв МАҲМУД. XX аср бошларида Россия – Афғонистон ўртасидаги муносабатлар тарихидан. 18

Машҳура РЎЗИЕВА. Ёшларнинг маънавий ва интеллектуал салоҳиятини оширишда ижтимоий фаоллик. 22

Умиджон БЕКИММЕТОВ. Хоразм қишлоқлари советларнинг коллективлаштириш сиёсати арафасида. 30

Ойбек РАШИДОВ. Совет бошқаруви структурасидаги маҳаллийлаштириш сиёсати. 30

Манзура ЮСУПОВА. Наврўз байрами таомлари: тарихийлик ва замонавийлик. 33

Нилуфар ҚОШАНОВА. Халқимиз ҳаётидаги зардуштийлик таълимоти билан боглиқ анъана ва маросимлар. 35

Бахтиёрхўжа ШОДМОНОВ. 35

Ўзбекистон илм-фани ва таълими соҳасида ёш кадрлар тайёрлашнинг тарихий босқичлари. 44

Адҳам МАВЛОНОВ. Сув – ислом динида асосий поқловчи унсур сифатида. 59

ОБЩЕСТВО

Акбар ВАЛИЕВ. Социальная защита населения в условиях обретения

Ўзбекистаном государственной независимости. 41

ФАЛСАФА

Роза САДИКОВА. Конфуций ахлоқий таълимоти. 49

Тимур МАДАЛИМОВ. Мирзо Ғолиб фалсафасига қадимги ҳинд фалсафий мактабларининг таъсири. 52

Раимберди ХАЙТМЕТОВ. Мавлоно Румийнинг "Маснавийи маънавий" асарида амалий ахлоқ муаммоси. 76

ЭКОЛОГИЯ

Шоҳрух МАДАТБОЕВ. Янги даврни бошлаган тарихий Мурожаатнома. 55

Абдували БУРХАНОВ. Саздулла АМИНОВ. 65

Некоторые вопросы экологии, роль и место экологии в обществе. 65

ФИЛОЛОГИЯ

Улбўсин АМЕТОВА. Кубровийлик тарикатида ранглар талқини. 56

ТАРИХ БИЛАН УЧРАШУВ

Яҳё ГУЛОМОВ. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. 62

НАСР

Бегойи. Қолган кўнгил. Ҳикоя. 60

ЖАМИЯТ

Муяссар ВАХИДОВА. Янги чўқилар сари. 70

Саидвафо БОБОЕВ. Ривожлантиришни дастлабки бугундан бошлаймиз. 71

НАЗМ

Назира БЕКИМБЕТОВА. Янги давринг муборак, Ўзбекистоним! 72

ПЕДАГОГ МИНБАРИ

Malika ABDURAXMANOVA. "VATAN POSBONLARI" mavzusida bir soatlik tarbiyaviy soat ishlashmasi. 58

Манзилимиз: Қорақалпоғистон Республикаси, Беруний тумани
"Халқлар дўстлиги" кўчаси, 11-уй. e-mail: qurbonboyeva@inbox.ru

Тел.: (+99899) 504-84-84

Босишга 14.02.2020 йилда рухсат берилди.

Қоғоз бичими 60x84 ¼. Нашриёт ҳисоб табағи 6,5. Индекс – 960

Журнал 2016 йил 28 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва ахборот

агентлиги томонидан № 0843 рақами билан қайта рўйхатдан ўтган.

Журналдан кўчириб босилганда "Тамаддун нури"дан олинди деб изоҳланиши шарт. Матн

ҳамда рекламалардаги маълумотларнинг тўғрилиги учун муаллифлар масъулдир.

Тахририятга келган қўлёзмалар тақриз қилинмайди ва муаллифга қайтарилмайди.

"SILVER STAR PRINT" МЧЖ босмахонасида чоп этилди. Буюртма № 6.

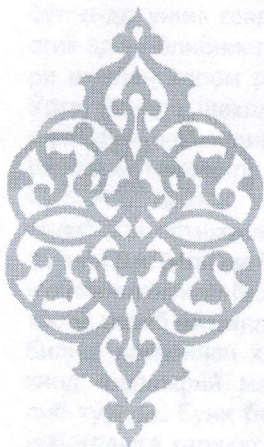
Адади 2300 дон. Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-уй.

ISSN 2181-8258

МИРЗО ГОЛИБ ФАЛСАФАСИГА ҚАДИМГИ ҲИНД ФАЛСАФИЙ МАКТАБЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ

Тимур
МАДАЛИМОВ,
Тошкент вилояти
Чирчиқ давлат
педагогика
институтининг
ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада асли Туркистонлик бўлган Мирзо Голиб фалсафий қарашларининг қадимги ҳинд фалсафий мактаблари билан алоқадорлиги кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: тасаввуф, теология, борлиқ ақл, мантик, ғоя, фалсафий мактаблар.

Аннотация: В данной статье раскрывается суть взаимосвязи Туркестанского учёного Мирза Галиба и древней восточной школы.

Ключевые слова: суфизм, теология, сущность, ум, логика, философские школы.

Annotation: In this article shown Mirza Ghalib who was presented Turkestan that his philosophical views are related Indian philosophical schools.

Key words: sufizm, theology, nature, intelligence, logic, idea, philosophical school.

Маълумки, бирон-бир халқ маънавиятига хос қадриятларнинг бошқа халқлар томонидан тан олинishi, табиийки, ушбу халқ тарихига чуқур ҳурмат ифодасидир. Бундай эътироф халқнинг ғурур ва ифтихори, миллий ўзлигини юксалтиришга хизмат қилади.

Ҳиндистон ўзининг қадимий фалсафий тафаккури, ақли ва маърифатга интилиши билан машҳур. Дунё ҳамжамиятида ифода этилган қарама-қарши қарашларнинг чексиз бағрикенглиги, тирик мавжудотларга нисбатан бағрикенглик назарияси ҳинд руҳининг ажралмас хусусиятидир. Шу билан бирга, собиқ Британия мустамлакаси бўлган Ҳиндистондаги каста тизими патриархал қолдиқларга эга бўлган ҳинд жамиятида глобал ҳодисага айланди. Қадимги ва ўрта асрлар Ҳиндистонининг фан (жумладан фалсафа, математика, тиббиёт, астрономия ва тилшунослик), айниқса адабиёт ва санъат соҳаларида эришган ютуқлари қўшни ва узоқ халқларга ҳам хизмат қилди. Ҳиндуизм ва Буддизм, шунингдек Ҳиндистон ҳудудида ўрнатилган турли диний ва фалсафий тизимлар нафақат Шарқ, балки дунёнинг кўплаб халқларига таъсир кўрсатди.

Нафақат ўзининг бой маданияти, балки чуқур фалсафаси билан дунёга машҳур бўлган Ҳиндистон қадимийлиги жиҳатидан Юнонистон фалсафаси билан тенглаша олади. Бизга маълумки, қадимги Юнонистонда бир неча фалсафий мактаблар мавжуд эди. Улар ўзларининг номлари, ижтимоий ҳаракатлари ҳамда йўналишлари билан бир-бирларидан фарқ қилиб турарди. Бу ўринда Ҳиндистондаги фалсафий мактаблар ҳам ҳеч жабҳада эллада мактабларидан қолишмас эди. Бу фалсафий мактабларнинг таъсири кейинги давр файласуфлари учун ҳам дастуриламал бўлди.

Ҳиндистоннинг янги давр мусулмон фалсафасида ўзига хос ўринга эга бўлган шоир ва илоҳиётчи Мирзо Голибдир. Унинг асл насл насаби Ўрта Осиёдан бўлиб, ота-боболари асли Самарқандлик эди. Кейинчалик унинг отаси Самарқандни тарк этган ва Ҳиндистонда Бобурийлар сулоласи ҳукмронлик қилган даврда ҳарбий қўмондон бўлган. Файласуф Мирза Абдуллахон Ғо-

либ 1797 йил 27 декабрда Деҳлидан унча узоқ бўлмаган Аграда дунёга келган. Ғолибнинг отаси урушларнинг бирида вафот этгандан сўнг, у онасининг отаси — бобоси тарбиясига ўтади. Ғолиб ўн уч ёшга етганида Лаҳор князлигининг обрўли хонадонларидан бирига куёв бўлади. Янги қариндошчилик Ғолибни Бобурийлар империясига яқинлаштиради. Лекин бу никоҳда ёшлар бахтли ҳаёт кечиришмади. Бирин-кетин фарзандлари вафот эта бошлади. Ғолиб ўзининг Ориф исмли ўғлини жуда яхши кўрган, унга марсия ҳам бағишлаган. Ғолиб бобосидан қолган нафақа пулига тирикчилик қиларди. Тақдир ҳукми билан кейинчалик бу нафақадан ҳам мосуво бўлади. У бўйнигача қарзга кириб кетади. Лекин инглиз ҳукумати марҳамати ва қонунчилиги асосида Ғолиб яна бобосидан қолган меросга эгалик қила бошлайди. Қўлга киритилган гонорар эвазига у Калькутта, Деҳли шаҳарларига боради. Ғолибнинг қилган саёҳати даври шундай давр эдики, айти шу вақтга келиб инглиз ҳукумати Ҳинд ерида янги саноат инқилобини амалга ошираётган эди. Ғолиб туронлик файласуфлардан биринчилардан бўлиб бундай саноат тўнтаришининг натижалари — паровоз, гугурт, буғ машиналарини ўз кўзи билан кўрганлардан эди. Гарчи инглиз ҳукумати мамлакатни эгаллаётган бўлса-да, жамиятда бўлаётган ислохотлар ва янгиликлардан у мамнун эди. Ҳаттоки, Ғолиб инглизларнинг бундай мўъжизаларини биринчилардан бўлиб матбуотда ёритган маърифатпарварга ҳам айланди. Ҳиндларнинг муқаддас шаҳри Банорасга келганида унинг кўнгли беҳад озорланади — у бу ерда жуда кўп ғарибу ночорларни кўради. Файласуф ўзининг эллик йиллик ижоди даврида она ватанни, ҳазрати инсонни ҳамда байналмилалликни тараннум этди. Ғолиб ижодида қарама-қаршилик мавжуд бўлса-да, унинг ғоялари реалистик ҳамда оптимистик эди. Ғолибнинг фалсафий-ахлоқий қарашлари шаклан ислом руҳида бўлган. Бунда албатта Ўрта Осиёда шаклланган тасаввуф фалсафасининг ўрни бекиёсдир. Шундай бўлса-да, унинг қарашлари тамомила мусулмон фалсафаси билан йўғрилган дейиш, хато фикр ҳисобланади. Яъни Ғолиб ўзи истиқомат қилган мамлакат фалсафасини тўлиқ ўрганмай туриб, ўша жамият ҳақида ўз нуқтаи назарини билдира олмаган бўларди. Мухтасар қилиб айтганда, Ғолибнинг борлиқ, жамият, билиш назарияси ҳақидаги фикрларида қадимги ҳинд фалсафий мактабларининг таъсири сезилиб туради. Буни биз куйидаги мисоллар орқали исботлашга ҳаракат қиламиз. Ғолиб ўзининг фалсафий қарашларида фақат номинал равишда олам мавжуд, нарсаларнинг реаллиги фақат онгимиздадир, дейди. Гарчанд Ғолиб табиатда илоҳий моҳиятнинг ҳақиқийлигини кўрган бўлса-да, нарига дунё ҳақидаги фикрни пуч деб билади. Бундай фикр қадимги ҳинд фалсафасида илгари сурилган ғоялардан бири бўлиб, бу таълимот дастлаб Ҳин-

дистон тараққиёти тарихида моддийонча тамойилларга асосланган “локаята” таълимотида учрайди. Унда ёзилишича, инсонда унинг ўлиmidан кейин ҳеч нарса қолмайдиган бўлганлигидан, локаятлар воқеъ ҳаётдан фойдаланиб қолиш кераклигини таъкидлаган. Бу олам моддийликдан иборат эканлиги ва атомларнинг мутлақлиги ҳақидаги фикрларни Вайшешика — сутра ва улўғ донишманд Канаданинг ёзишмаларида учратиш мумкин. Манбанинг тўртинчи китобида коинотнинг атомлардан ташкил топганлиги тасвирланган.

Ғолиб борлиқни, дунёнинг моҳиятини таърифлар экан, уни доим ҳаракатда деб билади. Олам доим ўзгаришда, қарама-қарши ҳодисаларнинг кураши ва бирлигидан иборат, дейди. Бу бирлик ва қарама-қаршиликни Ғолиб ҳар ерда кўради, табиатда, жамиятда, инсоннинг шахсий дунёсида кўради. Бу фикрни у файласуф Мирзо Бедил таълимотидан олган дейиш мумкин, лекин Миманса мактаби таълимотида ҳам айрим моддаларнинг доимо ҳаракатда бўлишини учратиш мумкин.

Ғолибнинг бизни ўраб турган дунёга, инсон табиатига ва ҳаётига бўлган қарашлари унинг эстетик қарашлари марказида ётади. Бундай эстетик қарашлар Санкхя фалсафасининг “практрити” тушунчасига нисбатан боғлиқлик мавжуд. Санкхя таълимотига кўра, дунёнинг биринчи сабаби — пракрити (ҳиндча “табиат”)дир. У моддий бўлиб, борлиқнинг жавҳарий асосидир. Санкхя пракрити билан бир қаторда дунёнинг моддий асосидан мустақил бўлган пуруша (инсон)нинг мавжудлигини тан олади.

Мирзо Ғолиб ўзининг билиш фалсафасида асосан ислом илмларига таянган бўлса-да, лекин унинг гносеологиясида Няя фалсафасининг “нафаси” уфуриб туради. Няя фалсафасида ҳам инсон билимга эга бўлиш учун билимнинг тўрт манбаидан фойдаланади. Булар: ҳис-туйғу, қабул қилиш (пратьякша), мантикий хулоса (анумана), солиштириш ёки қиёслаш (упамана), обрўли инсоннинг гувоҳлиги бўйича билиш (шабда). Мирзо Ғолибнинг ахлоқий қарашларида жуфт категориялар ўз аҳамиятига эга. Яъни, яхшилик ва ёмонлик, эзгулик ҳамда ёвузлик, сабаб ва оқибат категориялари ҳам таъкидланиб ўтилган. Ғолиб фикрича, дунёдаги барча ҳодисалар доим сабаб ва оқибат категориялари орқали ифодаланиб келади. Улар бир-бирини тўлдириб келади. Сабаб ва оқибат орқали инсон хулоса чиқариши осон кечади. Няя фалсафасида ҳам сабаб ва оқибат ҳақида куйидаги фикрни келтириб ўтиш мумкин: “Няя хулосани уч турга бўлади: 1) сабабдан оқибатга (пурвават), масалан, осмонда тўпланаётган булутлар туфайли ёмғир ёғишини олдиндан билиш; 2) оқибатдан сабабга (шешават), масалан, дарёда кўтарилган сувнинг сатҳидан ёмғир ёғиб ўтганини билиш; 3) бевосита қабул қилинмайдиган ва биринчиси билан ошкора сабаб-оқибат муносабати билан

боғланмаган бир ҳодисанинг иккинчиси билан ўзгармас равишда ҳамроҳлик алоқаси (саманятдо-ришта), масалан, самовий сайёраларнинг улар-нинг ўзгариши бўйича ҳаракати”.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ғолиб фалсафаси ўзининг ранг-баранглиги ҳамда бир ёқлама эмаслиги билан ажралиб туради. Агар биз тасаввуф фалсафасига назар соладиган бўлсак, унда асосан ислом дини таъсирини кўриш мумкин. Лекин Ғолиб жамиятда дин ҳукмронлик қилишидан қатъи назар, диний фанатизм ва диний догмадан қочишга ҳаракат қилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аҳмедова М., Йўлдошев С., Шоматов О. *Ҳинд фалсафаси*. - Тошкент.: ТошДШИ, 2006. Б-146.
2. Каримов И.А. *Юсак маънавият – онгил-мас куч*. – Т.: Маънавият, 2008. – Б.234.
3. Радҳақришнан С. *Philosophy of India*. – D.: Nya-Delhi-1956 P.370.
4. Қодиров М., Пўлатова Д., Аҳмедова М., Абдуҳалимов А., *Шарқ фалсафаси – Тошкент 2013*. 288 б.

УМР ҲИКМАТИ САОДАТИ

БОТИНГА САЁҲАТ

(Устоз ва шогирднинг савол-жавоблари)

Шогирд сўради: – Инсоннинг ўзгалардан оризиқиб кутадиган нарсаси нима?

Устоз деди: – Хизматларининг қадрига етиб, уни керакли жойда эътироф этиш...

Сўради: – Манзил нима?

Деди: – Мақсад...

Сўради: – У нени англатур?

Деди: – Агар мақсад бўлмаса, манзилга инти-лишнинг фойдаси йўқдир...

Сўради: – Ота-она учун ҳаётда энг муҳим нарсаси нима?

Деди: – Зурриётига тўғри тарбия берганининг ҳаётда исботини топиши.

Сўради: – Тўғри тарбия қандай тарбия?

Деди: – Ҳақ ва ноҳақни танитиб, ҳаром ва ҳалолни англатиб, ҳаётда ҳар нарсанинг ўртаси-ни танлай билишни ва шунга амал қилган ҳолда яшашни ўргатиш.

Сўради: – Ақл нима?

Деди: – Яратган томонидан фақат инсонга ато этилган ва уни бошқа махлуқотлардан фарқловчи нодир неъмат.

Сўради: – Қалб нима?

Деди: – Ўзидан ҳам ақл (тадбир)ни ҳам кўнгил (май) ихтиёрини мужассамлаштирган, тафаккур-нинг янада юксаклашган, тараққий этган кўрини-ши.

Сўради: – Қандай ҳолат инсон учун энг ёқим-ли ва фойдали ҳисобланади?

Деди: – Ақл шамшири қалб амрига “қулоқ тут-ган”, қалб гавҳари эса, ақл адолатига бўйинсунди-рилган дақиқа ва ўша пайтда амалга оширилган ҳаракат...

Сўради: – Ҳақиқат надур?

Деди: – Ҳақиқат – қалб кўзидир. Унда ўз моҳиятининг кўрасан.

Обиддин МАҲМУДОВ